

Det underfulde bytte – et klassisk julemotiv

Med eksempler hentet fra kirkefædrenes tekster, kirkebønner og antifoner til tidebønnen, salmer fra Den danske Salmebog samt skulpturer på domkirkens nordportal i Chartres belyser Jacob Thomsen i denne artikel begrebet "det underfulde bytte"

Af Jacob Thomsen

Hvis man beskæftiger sig med oversættelse af oldtidens kirkefædrettekster (til Læsningernes tidebøn) eller med oversættelse af de gamle latinske kirkebønner i Missale Romanum,¹ hænder det ikke sjældent, at man støder på overraskende udtryk, der nok kan sætte en oversætters hjernevindinger på en ret så hård prøve. Et sådant tilfælde er udtrykket *commercium mirabile* eller *commercium admirabile*. Det betyder egentlig ordret en underfuld eller vidunderlig byttehandel, og hvad i alverden har en byttehandel at gøre i en from bøn eller prædikentekst? Tilmed når ordet byttehandel anvendes på forholdet mellem Gud og mennesket. Eller – mere præcist sagt – anvendes på, hvad Kristi menneskevordelse (og hans forløsergerning) betyder for os mennesker. Altså på sæt og vis: et julemotiv.

Selve udtrykket "Det vidunderlige bytte" genfindes den dag i dag i den danske "Tidebog" fra 1987, i l. antifon til l. vesper til l. januar, dvs. julens oktavdag:² "O, vidunderlige bytte, Menneskeslægtens Skaber ... fremstod som menneske for at give os del i sin guddom". Ganske betagende er det, at udtrykket har stået på det samme sted i liturgien lige siden de første århundreders overlevering, og tankegangen i Filipperebrevets 2. kapitel leder os på sporet af udtrykkets mening: Kristus valgte at ydmyge sig – tanken om den såkaldte *kenosis*,³ som det centrale ord om at give afkald hedder på græsk. Teksten er denne: "Han gav afkald ... , tog en tjeners skikkelse på og blev mennesker lig; og da han var trådt frem som et menneske, ydmygede han sig og blev lydige indtil døden, ja døden på et kors".⁴ Kristi menneskevordelse var således begyndelsen til vor frelse, for frelse os selv kan vi ikke.

Vi fik derved muligheden for at "få del i guddommelig natur".⁵ Og man må nok sige, at dette bytte ikke just er en ligelig byttehandel – som byttehandler oftest er – men udelukkende er til fordel for os

¹ Latin: Den romerske messebog, Kirkens officielle tekster til messens liturgi

² Side 221

³ Af udsagnsordet *kenoô*: at tømme eller opgive (sig selv); at give afkald (på sig selv)

⁴ Ef 2,7-8

⁵ 2 Pet 1,4: ... dermed har han også skænket os sine store, dyrebare løfter, så I ved dem kan slippe fri af forkrænkeligheden i denne verden med dens begær og få del i guddommelig natur.

mennesker. Den store kirkefader Athanasios,⁶ der blev kaldt rettroenhedens vogter, har udtrykt tankegangen kort og dristigt: "Gud blev menneske, for at vi kunne blive Gud." Og guddommeliggørelse (theosis) er et uundværligt led i alle ortodokse kirkers teologi.

Men tankegangen om guddommeliggørelse har heller aldrig været fraværende i vestlig teologi. Augustin,⁷ der bruger udtrykket "det underfulde bytte" i en prædiken, har med sin retoriske sans for tilspidsede formuleringer fremsat følgende betragtning: Al anden føde, vi får, omdannes i os til os selv, kun nadverelementerne virker modsat: de omdanner os til sig. Lignende tankegang ligger bag hans opfordring til nadvergæsten: "Modtag, hvad du allerede er", nemlig et lem på Kristi legeme, som er Kirken.⁸

Også i Missalets kirkebønner afspejles tankegangen ikke sjældent, især i juletiden. Man kan tilmed i disse bønner iagttage en slags faseopdeling af byttehandelen, f.eks. i offertoriebønnerne fra 29.12. og 20. almindelige søndag. Når de uindviede nadverelementer er bragt op til alteret, bedes offertoriebønnen:

29. december samt mandage og tirsdage i juletiden	Herre, modtag vore gaver, som bringer os et underfuldt bytte: vi giver dig, hvad du har skænket os, og får lov til at modtage dig selv til gengæld. Ved Kristus, vor Herre.
---	--

20. almindelige søndag	Herre, tag imod vore gaver, som du har lagt i vore hænder, for at vi kan bringe dem til dig og ved et herligt bytte få lov til at modtage dig selv. Ved Kristus, vor Herre.
------------------------	---

Første fase i byttehandelen er altså den sandhedserkendelse, at vi mennesker skal takke Gud for alt det gode, han giver os.

Anden fase er ifølge de to citerede bønner, at vi i taknemlighed bringer Guds gaver tilbage til Giveren selv.

Tredje fase er så, at vi i stedet for vore gaver modtager Kristus i de indviede nadverelementer.

To andre julebønner uddyber faseopdelingen yderligere:

Julens præfation III	I ham frembrød i dag det nye lys, som virker vor forløsning ved det underfulde bytte mellem Gud og mennesket. Dit Ord påtager sig vor skrøbelighed, det dødelige ophøjes til ære for bestandig, og ved et vidunderligt fællesskab får vi del i hans liv i al evighed.
----------------------	---

⁶ Patriark og kirkelærer, Alexandria 295 - 373

⁷ Biskop og kirkelærer, 354 - 430

⁸ Jf. Ef 5,30: For vi er lemmer på hans legeme

30. december samt tirsdage og fredage i juletiden. Afsluttende bøn

Gud, du kommer til os,
ved at vi får del i dit sakramente.
Lad dets kraft virke i vore hjerter,
så at vi må omdannes til lighed
med den gave, vi modtager,
ved ham, som er gaven selv,
Jesus Kristus, vor Herre.

Disse to julebønner fører tankegangen om det underfulde bytte endnu et skridt videre til *fjerde og sidste fase*: Når vi modtager Kristus selv, får vi "et vidunderligt fællesskab" med Kristus, ved at "vi får del i hans liv i al evighed". Endnu tydeligere siges det i bønnen fra 30. december: "Vi må omdannes til lighed med den gave, vi modtager, ved ham, som er gaven selv, Jesus Kristus, vor Herre". Mere prægnant lader det sig næppe gøre at uddybe sidste fase af den proces, der hedder "Det underfulde bytte".

Og dog kan man i Antiphonale monasticum⁹ finde en – også melodimæssigt – meget smuk og prægnant antifon til Laudes til 1. januar, overleveret fra 9. århundrede. Antifonens latinske grundtekst er identisk med antifonen til 1. vesper til 1. januar, som nævnes ovenfor, men gengives her i artikelforfatterens oversættelse:

Underfulde bytte,
menneskeslægtens skaber tog menneskelegemet på sig,
det som han selv havde givet livsånde,
og lod sig føde af Jomfruen.
Han fremtrådte som et menneske
uden at være avlet af nogen mand
og skænkede os sin guddommelighed.

Her ser man kulminationen af det underfulde bytte i den sidste linje: Kristus "skænkede os sin guddommelighed". Intet mindre.

Men sandelig om man ikke til sin overraskelse kan genfinde den klassiske tanke i efterreformatorsk salmesang. Endnu er oldtidens spiritualitet bevaret hos vor første danske salmedigter, den lutherske præst og provst Hans Christensen Sthen i hans "En liden Haandbog" fra 1578, hvor salmen "Nu vil vi sjerne og være glad" i et vers korrekt gengiver det gamle tema, vi har set overleveret fra oldtiden:

Med os han bytter så underlig,
Guds søn, vor broder fin,
vort kød og blod han tager på sig
og skænker os guddom sin.¹⁰

⁹ Antiphonale monasticum er den bønnebog med gregorianske noder, som rummer de antifoner, der syntes under tidebønnerne. Her refereres til 1934-udgaven, side 271

¹⁰ Den danske Salmebog, 2003-udgaven, nr. 110

Lidt mindre præcist findes tanken om det underfulde bytte endnu så sent som hos Grundtvig i salmen "Herren god, som uden grænser".¹¹ Det hedder her henvendt til Kristus, at han "bar vort kød og blod til graven", medens "dit blev nytårgaven". Derefter følger i afslutningsstrofen:

Det var nåde over nåde,
at du med os byttet så,
det er kærlighedens gåde,
at det bytte lod sig nå.

At det underfulde bytte for os må være en "kærlighedens gåde", er Grundtvigs fine bidrag til mysteriet om det underfulde bytte.

Men ikke blot i ord er mysteriet om det underfulde bytte blevet skildret. I Chartres' vidunderlige katedral finder man en række små skulpturer fra 13. århundrede, der indrammer nordportalens gotiske spidsbue. Her ser man i skulpturer på portalens venstre side Kristus, hvis identitet er sikret ved en korsglorie, stående side om side med en ung mand, der til forveksling har samme ansigtstræk som Kristus, altså en illustration af mennesket skabt i Guds billede. Men det er ikke skabelsen, der fremstilles; den skildres i en anden af skulpturerne, hvor Gud skaber mennesket af jordens ler, som han skraber op med sin hånd. Hvad er da meningen med billedet af Kristus ovenover og det ideale menneske ved hans side? Det må tolkes som Kristus med det af ham genfødte menneske, der i kraft af hans forløsergerning har genvundet sin oprindelige lighed med Gud. Med andre ord netop det motiv, vi har fundet så ofte i kirkebønner og kirkefædrettekster: guddommeliggørelsen, det genfødte menneske, der er frelst ved det underfulde bytte, da Gud blev menneske, for at vi kunne "få del i hans guddommelige natur".¹²

Eller som Paulus siger: "Dem, Gud forud har kendt, har han også forud bestemt til at formes efter sin Søns billede, så at han er den førstefødte blandt mange brødre." (Rom 8, 29)

[Klik her for at udskrive artiklen \(printerens skal være tændt\)](#)

[Klik her for at sende artiklen til en ven eller bekendt \(Outlook skal være startet\)](#)

[Klik her for at komme til forsiden af catholica.dk](#)

¹¹ Den danske Salmebog, 2003-udgaven, nr. 179

¹² 2 Pet 1,4